მესამე რომის იდეოლოგემა

არჩილ ჩაჩხიანი

მხოლოდ სახელმწიფო, სახელმწიფოებრივი ყოფა არ არის ზოგადად ერის ყოფიერების განმსაზღვრელი ნიშანი, მაგრამ ყოველი ერისათვის ბუნებრივია სწრაფვა საკუთარი სახელმწიფოს შექმნის, განმტკიცებისა და გაძლიერებისაკენ. ეს ნებისმიერი ერის საღი ინსტინქტია და, აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოებრივი ყოფა ერის ნორმალურ ყოფად უნდა ჩაითვალოს, სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა კი ერისათვის უდიდესი ტკივილი და ტრაგედიაა. მცირე და სუსტი ერებისათვის ეროვნული საკითხი არის საკითხი განთავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მოპოვებისა, საკითხი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის, შენარჩუნების და გაძლიერებისა.

დიდი ერები, რომელთაც გაცნობიერებული აქვთ თავიანთი მისია, ცდილობენ შექმნან დიდი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები, იმპერიალისტური სახელმწიფოები, რომლებიც ეროვნული ყოფიერების საზღვრებიდან გადიან. დიდი და ძლიერი ერებისათვის ეროვნული საკითხი მსოფლიო მისიისა და, ხშირად, იმპერიალისტური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და გაფართოების საკითხია. ამ პროცესის ლოგიკური გზა და შედეგი კი, როგორც წესი, ომია, რომელიც ზესახელმწიფოების იმპერიული ამბიციების დაკანონებას ემსახურება. ამავე დროს მიმდინარეობს ბრძოლა დიდი იმპერიალისტური გაერთიანებებისათვის, დიდი ისტორიული წარმონაქმნების შექმნისათვის. მაშასადამე, ერის ძლევამოსილების გარკვეულ საფეხურზე დიდი ერების ეროვნული ცნობიერება იმპერიალისტურ ცნობიერებაში გადაიზრდება. მაგრამ ეროვნული ცნობიერების უმაღლეს მწვერვალს მესიანური ცნობიერება წარმოადგენს. ამავე დროს, „მესიანიზმი ხალხის შეშლილი ცნობიერებაა“ – აღნიშნავდა თავის დროზე დიდი რუსი მოაზროვნე და ფილოსოფოსი, ნიკოლაი ბერდიაევი. მესიანიზმიდან ზვარაკად შეწირვამდე კი ერთი ნაბიჯია, ნაბიჯი, რომლის გადადგმითაც წყდება ამა თუ იმ დიდი თუ მცირე იმპერიის არსებობა-არარსებობის საკითხი. ბერდიაევი იქვე იძლევა განსხვავებას რუსულ და „კლასიკურ“, ებრაულ, მესიანიზმს შორის: „მესიანიზმის რელიგიური ფესვები ებრაელი ხალხის მესიანისტურ შეგნებაშია, რომლის მიხედვითაც, იგია ღვთის რჩეული ერი, სადაც უნდა იშვას მესია, ყოველი ბოროტების დამთრგუნველი, ისრაელის ნეტარი სამეფოს შემქმნელი. ძველებრაული მესიანიზმი განსაკუთრებულია... მაგრამ რუსულ ცნობიერებაში მოხდა ქრისტიანული მესიანიზმისა და ებრაული მესიანიზმის შერევა, რომელმაც ნაციონალიზმის საფეხურს გადააბიჯა... ვფიქრობ, რომ რუსეთში, რუს ხალხში არის ზღვარგადასული ნაციონალიზმი და ებრაული მესიანიზმი, მაგრამ ამავე დროს არის ჭეშმარიტად ქრისტიანული, მსხვერპლის გამღები მესიანიზმი...“ რუსულ მე-

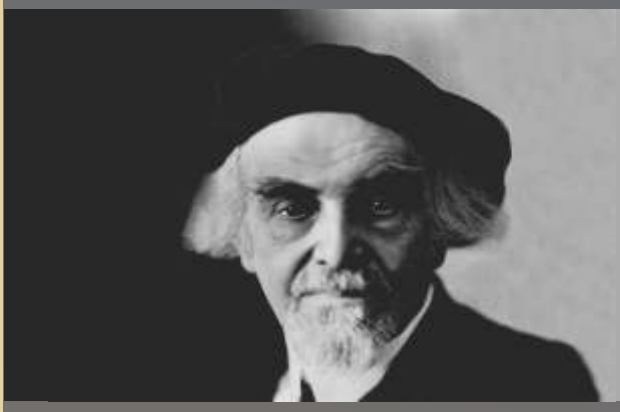

ნიკოლაი ბერდიაევი (1874-1948) – ცნობილი რუსი და უკრაინელი რელიგიური და პოლიტიკური მოღვაწე, ფილოსოფოსი, ლიტერატორი და პუბლიცისტი, ეგზისტენციალიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენელი. დაწყებითი განათლება ოჯახში მიიღო, შემდეგ სწავლობდა კიევის კადეტთა კორპუსში. მეექვსე კლასში ტოვებს სასწავლებელს და აბარებს მისაღებ გამოცდებს კიევის უნივერსიტეტის ჯერ საბუნებისმეტყველო, შემდეგ კი იურიდიულ ფაკულტეტზე. 1897 წელს სტუდენტურ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობისა და არეულობის მოწყობის გამო რიცხავენ უნივერსიტეტიდან, აპატიმრებენ და ასახლებენ ვოლოგდის გუბერნიაში. 1899 წელს ერთ-ერთ მარქსისტულ ჟურნალში მისი პირველი სტატია იბეჭდება. 1901 წლიდან სხვა თანამოაზრეებთან ერთად გამოდის რევოლუციური ინტელიგენციის მსოფლმხედველობის კრიტიკით. 1903-1904 წლებში მონაწილეობს „გათავისუფლების ჯგუფის“ ორგანიზებაში. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ აყალიბებს „სულიერი კულტურის თავისუფალ აკადემიას“, რომელმაც სამი წელი იარსება. ამ პერიოდში კრიტიკით გამოდიოდა საბჭოთა ხელისუფლებისა და ბოლშევიკთა მიერ გატარებული პოლიტიკის წინააღმდეგ. თავისი ანტიბოლშევიკური პუბლიკაციებისა და სტატიების გამო მოკლე დროში ორჯერ დააპატიმრეს, 1922 წლის 29 სექტემბერს კი საბჭოთა ხელისუფლებამ სამუდამოდ გააძევა რუსეთიდან. თავდაპირველად ცხოვრობდა ბერლინში, სადაც შემოქმედებითი კავშირები დაამყარა ევროპის მოწინავე ფილოსოფიური სკოლის წარმომადგენლებთან. 1924 წელს საცხოვრებლად გადადის პარიზში, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე ცხოვრობდა. პარიზში ცხოვრების პერიოდში ეწეოდა აქტიურ შემოქმედებით ლიტერატურულ და პუბლიცისტურ მოღვაწეობას. 1942-1948 წლებში შვიდჯერ იყო ნომინირებული ნობელის პრემიაზე ლიტერატურის დარგში. გარდაიცვალა გულის უკმარისობით 1948 წელს, პარიზთან ახლოს.

მესია (ებრაული გამოთქმით – „მაშიახ“) ბერძნულად „ხრისტოსად“, „ქრისტედ“ ითარგმნება, ქართულად – „ცხებული“. სწორედ მესია, ე.ი. ქრისტე, ანუ ცხებული, ვითარცა ყოვლადსრული და საყოველთაო მეფე, აღასრულებს ხილული და არახილული სამყაროს იდეალს, აღადგენს დაცემულ ადამს და განაახლებს ცისა და მიწის კავშირს. ასე რომ, პიროვნება, ვისაც უგალობდა დავითის ქნარი, იქნება არა მხოლოდ ცხებული, არამედ მხსნელიც. „მხსნელს“ ებრაულად ეწოდება „იეშუა“, ბერძნული ტრანსკრიფციით – „იესუ“, „იესო“, რომელიც ამავე ენაზე ითარგმნება „სოტერად“, ლათინურად – „სალვატორ“, რუსულად – „სპასიტელ“, ძველი ქართული ტრადიციით – მაცხოვარი. მაშასადამე, განკაცებული ღმერთი, ვით სანუკვარი მეფე, წარმომდგარი იუდას ტომისაგან, სახელდობრ, დავითის შთამომავალი, იქნება ცხებული მხსნელი, ანუ ქრისტე იესო. კაცობრიობას მხსნელი რჩეული ერის წიაღიდან მოევლინება. ერთსა და იმავე დროს იგი ღმერთიც იქნება და კაციც. იგი სამსხვერპლოზე მიიტანს თავის თავს, რითაც შეარიგებს კაცთა მოდგმას ღმერთთან და უშუალო წინაპრის, დავითის, მსგავსად, დათრგუნავს გოლიათს, ანუ წუთისოფლის საცთურს, ე.ი. ეშმაკს და მის სამეფოს – ჯოჯოხეთს.

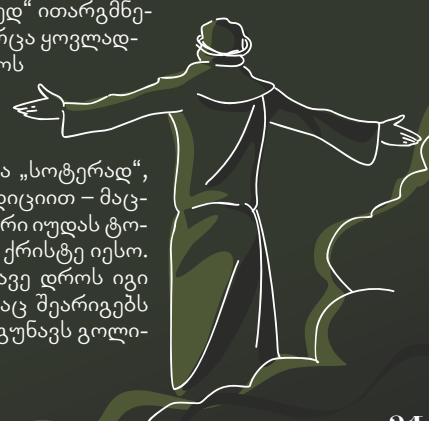

სიანიზმსა და კაცობრიობისათვის მსხვერპლად შეწირვას შორის ბერდიაევი ტოლობის ნიშანსაც სვამს: „მესიანიზმი, რომელიც ყოველგვარი ნაციონალიზმის უარყოფაში გადადის, მოითხოვს, რომ რუსი ხალხი მსხვერპლად შეეწიროს სხვა ხალხების სამსახურს, რომ რუსმა ხალხმა თან მოიტანოს ყოვლადადამიანის (Всечеловека) სახება... და ეს მოვლენა რუსულია, ნაციონალურია, მის უკან კი ყოვლადადამიანის სახება დგას, რომელიც უნდა განვასხვავოთ კოსმოპოლიტის სახებისაგან“.

მესიანიზმს ღრმა ფესვები აქვს გადგმული რუსეთის ისტორიაში. ყოველი იმპერია ძალმომრეობის უშუალო პროდუქტია და იგი გარემომცველ ხალხებთან შეტაკებებში, მეზობელ თუ შორეულ სახელმწიფოებთან ჭიდილსა და გამარჯვებებში იბადება. ასე შეიქმნა რუსეთის იმპერიაც. ისტორიული დოკუმენტების გაანალიზების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ არსებობდა ისეთი წარმოდგენა, თითქოს XI-XVI საუკუნეების რუსეთი სიმართლეზე (Правда) დაფუძნებულ სამეფოს წარმოადგენდა. „ძველ დროში რუსმა ხალხმა თავისი სიმართლე იპოვა. ეს იყო რუსეთი. და ეს სიმართლე იმდროინდელმა მთელმა რუსმა ხალხმა შეითვისა განურჩევლად იმისა, მაღალ ფენას წარმოადგენდა იგი თუ უბრალო ხალხს... რუსი ხალხის სული ერთიანი იყო... მათი მსოფლმხედველობა რუსეთი იყო... წმინდა რუსეთი არც ლეგენდაა და არც მეტაფორა...“ სიმართლის (Правда) გაგება რუსი ხალხისათვის მიწიერ ცხოვრებაში ქრისტიანული ეთიკის ნორმებისა და ღირებულებების გატარება იყო, ხოლო ქრისტიანულ სიმართლესა (სოციალური მოწყობის იდეალური მოდელი) და სოციალურ ემპირიკას შორის შემაერთებელ რგოლს მეფე (Царь) წარმოადგენდა.

იმპერია რთული და წინააღმდეგობრივი ფენომენია. როგორც წესი, ის არ იქმნება ერთბაშად და ერთი ხელის დაკვრით. რუსეთის იმპერიულობასაც საფუძველი გაცილებით ადრე ჩაეყარა. იმპერიული იდეოლოგემა – იდეა მართლმადიდებლური სამეფოს შექმნისა, მოსკოვის დიდმა მთავარმა ივანე III-მ (1456-1505) დაცემული ბიზანტიისაგან წამოიღო. რუსეთმა ბიზანტიის გერბის – ორთავიანი არწივის – ეკლესიისა და სახელმწიფოს სიმფონიის სიმბოლოს – რუსეთში გადმოტანით თავი კონსტანტინოპოლის მემკ-

მოსკოვის დიდი მთავარი ივანე III (1456-1505)

იდეოლოგემა – პოლიტიკური ტერმინი, რომელიც ეწოდება ამა თუ იმ იდეოლოგიის შემადგენელ ნაწილს, ამ იდეოლოგიური სისტემის ფუნდამენტურ ელემენტს.

ვიდრედ გამოაცხადა და მესამე რომის ფუნქცია იტვირთა. იდეა – „მოსკოვი მესამე რომია“ არა მხოლოდ იდეოლოგიურ საფუძვლად, არამედ თვით რუსული სახელმწიფოებრიობის არსებობის აზრადაც იქცა.

ეს ისტორია არ დასრულებულა და დღევანდელ რუსეთში გადმოინაცვლა. „მესამე რომისა” და რუსული მესიანიზმის ეს იდეოლოგემა ისევ ცოცხალია. დღესაც მძლავრია რუსული და პანსლავისტური იმპერიული მესიანიზმის სული, რუსული ყოვლადმპყრობელობის ამ „დიად“ იდეას ქვეყნიერების სხვადასხვა მხარეს მზირალი იგივე ფრთაგაშლილი ორთავიანი მონსტრი გამოხატავს.

რაც შეეხება „მესამე რომის“ იდეოლოგემას, სწორედ ვლადიმირისა და მოსკოვის დიდი მთავრის, ივანე III-ის, ძისა და ივანე IV მრისხანის მამის – ვასილი III-ის მმართველობის პერიოდს უკავშირდება ერთი მნიშვნელოვანი და ისტორიკოსებისათვის კარგად ცნობილი რუსული ხელნაწერი. ესაა 1515-1521 წლებში ფსკოვის სპასო-ელეაზარის მონასტრის ბერის, უხუცეს ფილოფეის წერილი დიდ მთავარ ვასილი III-თან, რომელშიც „მესამე რომზეა“ მსჯელობა. ამ წერილის მთავარი არსი ისაა, რომ რომაულ სამეფოს ამიერიდან წარმოადგენს რუსი ხელმწიფის სამეფო და ეს სამეფო მთელი მსოფლიოა. „ორი რომი დაეცა, მესამე დგას და მეოთხე რომი აღარ იქნება“, ანუ „პირველი რომი იყო რომი, მეორე რომი – კონსტანტინოპოლი, მესამე რომი მოსკოვია და მეოთხე რომი აღარ იქნება“. პავლე მოციქულის მიხედვით კი, „რომი – მთელი მსოფლიოა“. ამ მიმართვაში ფილოფეი ორ ფუნდამენტურ იდეას გამოხატავს, რომელიც ზუსტად ესადაგებოდა იმდროინდელ პოლიტიკურ რეალიებს: ერთი – რუსი ერის ღვთისრჩეულობა, რომელზეც გადმოვიდა ღვთის მადლი და მეორე – ბიზანტიისა და რუსეთის სამეფოების მემკვიდრეობითობა.

მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ მაქსიმილიან I-თან 1514 წელს დადებულ ხელშეკრულებაში მოსკოვიტი მთავარი ვასილი III პირველად არის „Царь“-ად წოდებული. თუმცა ფორმალურად ეს ტიტული უკვე ვასილი III-ის ძის – ივანე IV მრისხანის მეფობიდან დამკვიდრდა რუსულ ისტორიოგრაფიაში. უფრო საინტერესო კი ისაა, რომ მოსკოვის რუსეთმა ბიზანტიისაგან მართლმადიდებელი სამყაროს წინამძღოლის როლი 1589 წლამდე, ე.ი. რუსული ეკლესიის მიერ ავტო-

ივანე IV მრისხანე (1530-1584)

ვასილი III (1479-1533)

მოსკოვიტი მთავრები, ანუ მოსკოვის სამთავროს – მოსკოვიას მმართველები XV საუკუნიდან XVIII საუკუნის დასაწყისამდე.

კეფალიის მიღებამდე რამდენიმე ათეული წლით ადრე იტვირთა, მას შემდეგ, რაც მოსკოვის მიტროპოლიტი პატრიარქის რანგში აიყვანეს და მას მოსკოვის ეკლესიის წინამძღოლის როლი დააკისრეს. ნიშანდობლივია, რომ, მიუხედავად ავტოკეფალიის ფორმალურად მოპოვებისა, მოსკოვის ეკლესიას ამ დროისათვის საეპისკოპოსო მმართველობის მთავარი ორგანო, სინოდი, არ გააჩნდა. რუსული ეკლესიის სინამდვილეში სინოდი მხოლოდ 120 წლის შემდეგ, 1701 წლიდან ჩნდება.

მესიანიზმს მტკიცება და დასაბუთება არ სჭირდება. ამისათვის მესიანური იდეის აღქმა, დაჯერება და მისი განსაკუთრებულობის უპირობო რწმენაა საჭირო, რაც რუსულ სახელმწიფოებრიობას საკმარისზე მეტი ჰქონდა წარსულშიც და საკმარისზე მეტი აქვს ახლაც. რუსული ყოვლადმპყრობელური სული და განწყობა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსეთის პირველი მეფის – ივანე IV მრისხანის დროიდან გაცხადდა, როცა რეგალიებში ის იწოდებოდა აგრეთვე, როგორც „Царь Иверийский“ (Sic!). რუსეთის სამეფოს უმაღლესი თვითმპყრობლის აღმნიშვნელი სიტყვის „Царь“ ეტიმოლოგია კი, რომის იმპერიის უმაღლესი მმართველის, კეისრის (Caesar) რუსიფიკატორული ვარიანტია. ამ ტიტულს ატარებდნენ რუსეთის სამეფოს მმართველი „სამოდერჟავეცები“ ივანე IV მრისხანის დროიდან...

„მოსკოვი მესამე რომიას“ იდეოლოგემას თავის პირვანდელ ვარიანტში სრულიად განსაზღვრული თეოლოგიური აზრი ჰქონდა... მაგრამ ძალიან მალე მოსკოველმა მეფეებმა ფილოფეის სიტყვებში რაღაც უფრო დიდიც დაინახეს – მოსკოვის ახალი რელიგიური სტატუსი მას მთელი ქრისტიანული სამყაროს პოლიტიკურ ცენტრად აქცევდა. თუ ამ კონტექსტში განვიხილავთ მოვლენების შემდგომ განვითარებას, რუსეთმა ერთი დიდი ნაბიჯი მაშინ გადადგა, როცა კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ თავი „მესამე რომად“ და მართლმადიდებლობის ბურჯად გამოაცხადა.

XVI საუკუნის პირველი ნახევრიდან დაწყებული ველიკოროსებს უკვე ღვთის რჩეული ერისა და მართლმადიდებლურ სამყაროში ბატონობის ამბიციები გაუჩნდათ. აქ წინა პლანზე უკვე ღვთისმეტყველების ხილიასტური მსოფლმხედველობა გამოდის. რუსული მესიანიზმის კონცეფციით, რომ რუსეთს მსოფლიოში განსაკუთრებული ამოცანა აკისრია. იგი უნდა იქცეს ქრისტიან ხალხთა სამყაროსეული ძმობის „მიწიერ სამეფოდ“. რუსეთის მეფე წარმოგვიდგება ღვთის რჩეულ მმართველად, რომელიც თავს ყოველთა ქრისტიანთა ხელმწიფედ მიიჩნევს და მიზნად ისახავს მსოფლიოს ქრისტიანი ხალხების გაერთიანებას და არაქრისტიანთა მონათვლას.

ხილიაზმი (იგივე მილენარიზმი) არის საღვთისმეტყველო თეორია, რომელიც დედამიწაზე ათასწლოვანი მეფობის მოლოდინს ქადაგებს, როდესაც იესო ქრისტე და ქრისტიანები მსოფლიოს მმართველები იქნებიან. იგი ნეტარების საუფლოა, რომელიც ზოგჯერ მომდევნო ეტაპზე გადასასვლელ გარდამავალ მდგომარეობად, ხანდახან კი აბსოლუტურ ნეტარებად მიიჩნევა. როგორც ხილიაზმის მიმდევრები მიიჩნევენ, ათასწლოვანი მეფობის შემდეგ დადგება დიდი განკითხვის დღე, ისტორიის დასასრული და ახალი მუდმივი მდგომარეობა ახალ მიწაზე, ახალი ზეცის ქვეშ.

თანამედროვე რუსი ისტორიკოსი და პოლიტიკური ექსპერტი (ასეთია მისი ოფიციალური რეგალიები) იაროსლავ ბუტაკოვი კი თავის ნაშრომში „Священная миссия России“, ასე წარმოგვიდგენს ველიკოროსების „ზეციური დანიშნულების“ იდეას: „უკანასკნელი სამი ასეული წლის განმავლობაში იდეის ძიების გზაზე ხან დასავლეთისაკენ, ხან აღმოსავლეთისაკენ თავიანთი ჩლუნგი თავების ტრიალში, რუსულმა ინტელიგენციამ დავიწყებას მისცა რუსული ნაციონალური სულის უდიდესი აღმაფრენის ხანა... პეტრეს შემდგომი პერიოდის საზოგადოების მხოლოდ ზოგიერთმა წარმომადგენელმა, ისეთებმა, როგორებიც იყვნენ სლავოფილები, შეძლეს დაენახათ მოსკოვის რუსეთსა და „მესამე რომის“ ცნებაში ჩვენი ერის იდეური შემოქმედების მწვერვალი... ჩვენ, ველიკოროსები, უნდა ვამაყობდეთ ჩვენი შუა საუკუნეების ისტორიით. მოსკოვის სახელმწიფომ, რომელიც XIV საუკუნის შუახანებში პატარა სამთავროს წარმოადგენდა, სამი საუკუნის შემდეგ ხმელეთის 1/6 დაიკავა. გლობალური მასშტაბებით ამ მცირე ხანში მოსკოვის რუსეთმა საბოლოოდ დაამარცხა სტეპის ბარბაროსები, რომლებიც ათასწლეულების განმავლობაში აოხრებდნენ სლავებს, რითაც თავისდა სასარგებლოდ გადაწყვიტა მსოფლიოს ისტორიაში ყველაზე ხანგრძლივი გეოპოლიტიკური დავა. მაგრამ არა მხოლოდ სახელმწიფოებრივ ძლიერებაში გამოიხატებოდა ძველი მოსკოვის დიდება. მოსკოვის რუსეთმა მკაფიოდ და მყარად გაიაზრა თავისი ზეციური დანიშნულება – ყოფილიყო ჭეშმარიტი სარწმუნოების დამცველი დედამიწაზე. რუსეთს წმინდად სჯეროდა, რომ იგი ღვთისგან რჩეული ერი იყო... ბიზანტიის დაცემამ და მოსკოვის სამეფოს აღზევებამ დაარწმუნა რუსი ხალხი თავისი ზეციური მისიის არსში. ჩვენი ეროვნული თვითგამოხატვის მწვერვალი გახდა კონცეფცია, რომ „მოსკოვი მესამე რომია“... მსოფლიოში ჭეშმარიტად მართლმადიდებელ სახელმწიფოს მოსკოვის სამეფო წარმოადგენდა. რუსეთი ერთადერთი ქვეყანა იყო, სადაც სუფთად და ხელუხლებლად იყო შენარჩუნებული ჭეშმარიტი სარწმუნოება. არსებითად ეს იყო რელიგიური და ნაციონალური გამორჩეულობის გააზრება. ნებისმიერი უცხოელი, ურჯულო თუ ლათინურენოვანი, მოსკოველთა მიერ დაბალი რანგის არსებად განიხილებოდა ველიკოროსებთან შედარებით... მოსკოვის სამეფოს არსებობის პერიოდში ყველაზე უფრო მკაფიოდ იყო გამოხატული რუსული ეროვნული თვითშეგნების მესიანური ხასიათი...“

კომენტარების გაკეთება ზედმეტად მიგვაჩნია, იმდენად ცხადადაა წარმოდგენილი ამ „ჭეშმარიტად მართლმადიდებელი“ ველიკოროსის იმპერიული და ე.წ. „მესიანური“ ფილოსოფია.

რუსი ერის ღვთისრჩეულობის კონცეფცია უცებ არ გაჩენილა. მან, ძველი დროიდან მოყოლებული, თანდათანობით დაიმკვიდრა ადგილი რუსულ

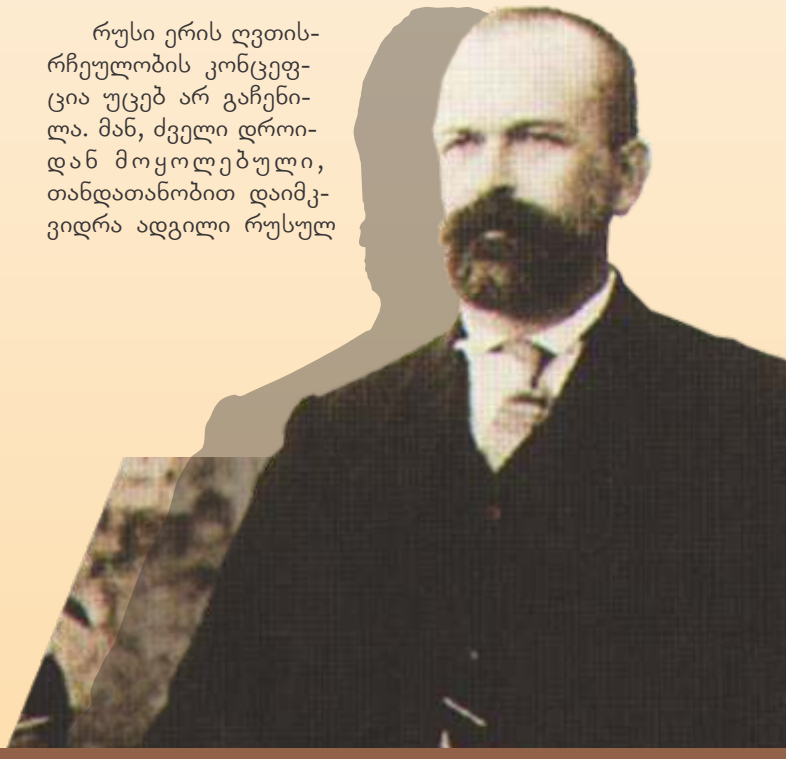

ევგენი ტრუბეცკოი (1863-1920) – რუსი ფილოსოფოსი, სამართალმცოდნე, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში.

ცნობიერებაში. უფრო მეტიც, მალე თავად მაცხოვარი იესო ქრისტეც კი რუსი ერის ცნებასთან გაიგივდა. 1912 წლისათვის ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი და სამართალმცოდნე, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე ევგენი ტრუბეცკოი წერდა: „ცნობილ ხალხურ გადმოცემაში ქრისტეს საუბარი სამარიტელ ქალთან ასეა აღწერილი: „სამარიტელი ქალი ეუბნება მას: როგორ მოგაწვდი წყალს, როცა შენ ებრაელი ხარ; ქრისტე კი ასე პასუხობს: ცრუობ, მე სუფთა რუსი ვარ“. ეს თქმულება ყოველთვის შემწყნარებლურ ღიმილს იწვევს ბნელი, გაუნათლებელი უბრალო ხალხის მისამართით. ამავე დროს იგი იმ ნაციონალურ-მესიანისტური ფსიქოლოგიის მთელ არსს გამოხატავს, რაც, შესაძლოა, უფრო მეტადაც კი იტაცებდა განათლებულ და კულტურულ ადამიანებს“.

პირველი ნაბიჯი რუსეთის იმპერიის ჩამოყალიბების გზაზე იყო 1552 წელს მოსკოვის სამთავროს მიერ ყაზანის სახანოს დაპყრობა. ამას მოჰყვა ჯერ ვოლგისპირეთისა და შემდეგ ციმბირის კოლონიზაცია, რამაც მოსკოვის დიდი სამთავრო რუსეთის პოლიეთნიკურ სახელმწიფოდ ჩამოაყალიბა. XVII საუკუნის შუა ხანებში რუსეთის კონტროლსა და გავლენას დაექვემდებარა

შვედეთის მეფე კარლ XII (1682-1718)

ჩრდილოეთის ომი, ანუ ჩრდილოეთის დიდი ომი – სამხედრო კონფლიქტი შვედეთის სამეფოსა და ჩრდილოევროპული სახელმწიფოების კოალიციას შორის, რომელსაც რუსეთი ედგა სათავეში. თავდაპირველად კოალიციაში შედიონენ საქსონია, პოლონეთი, დანია-ნორვეგიის სამეფო და რუსეთი. ომი მიმდინარეობდა 1700-1721 წლებში ბალტიისპირეთის მიწების დასაუფლებად. შვედეთის სამეფოს კარლ XII წარმოადგენდა, რუსეთისას კი – პეტრე I. ომის მსვლელობისას კოალიციაში სხვა ქვეყნებიც გაერთიანდნენ. საბოლოოდ, შვედეთი დამარცხდა და ევროპაში გაჩნდა ახალი იმპერია – რუსეთის იმპერია, რომელმაც გასასვლელი მოიპოვა ბალტიის ზღვაზე.

ჩრდილოეთის ომი, ანუ ჩრდილოეთის დიდი ომი, 1709 წლის გრავიურა

უკრაინის მნიშვნელოვანი ნაწილიც კიევითურთ. აღმოსავლეთის მიმართულებით რუსმა პირველმკვლევრებმა წყნარ ოკეანემდე მიაღწიეს და ალიასკის ათვისებასაც შეუდგნენ... XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ჩრდილოეთის ხანგრძლივ ომში წარმატებამ რუსეთს შესაძლებლობა მისცა დაუფლებოდა ბალტიისპირეთს, მომდევნო პერიოდში კი – ყირიმსა და ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთს. იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა ევროპის ვრცელი ტერიტორიები, რომლებიც ადრე რეჩ პოსპოლიტასა და ოსმალეთის სულთანს ექვემდებარებოდა. ლომის წილი მიიღო რუსეთმა პოლონეთის სამგზის დანაწილებითაც.

პერტე I
(1672-1725)

ესქატოლოგია მსოფლმხედველობისა და ღვთისმეტყველების ნაწილია. ესაა მოძღვრება კაცობრიობის უკანასკნელ მოვლენაზე, ცივილიზაციის დასასრულზე. მისტიკურ მოძღვრებებში ესქატოლოგია აღნიშნავს ორდინარული რეალობის დასასრულსა და ღმერთთან შეერთებას. ტრადიციულ რელიგიურ სისტემათა ესქატოლოგიაში განხილულია უკანასკნელი მოვლენები, რომლებიც ნაწინასწარმეტყველებია წმინდა წერილში და საკრალურ ტექსტებში: მესიის მოსვლა, დიდი სამსჯავრო, ჯოჯოხეთი და სამოთხე. ესქატოლოგია მსოფლიოს ყველა ცივილიზაციის რელიგიურ სისტემათა განუყოფელი ნაწილია, სადაც ოდითგანვე არსებობდა ერთმანეთის მსგავსი მოძღვრება უკანასკნელ, დამამთავრებელ მოვლენაზე, რაც აშკარად მიუთითებს ერთ პრეისტორიულ წყაროზე.

ეტატიზმი მსოფლმხედველობა და იდეოლოგიაა, რომელიც აწესებს სახელმწიფოებრივი ინტერესებისა და ხედვის პრიმატს. ესაა სახელმწიფოს აბსოლუტიზების იდეა საზოგადოებაში, სახელმწიფოს ჩარევა საზოგადოების ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში, სამეცნიერო და სხვა საქმიანობაში. ეტატიზმი საზოგადოების პოლიტიზირების ერთ-ერთი გამოვლინებაა, როდესაც პოლიტიკა რაციონალური ურთიერთქმედების ზღვარს სცდება და ცდილობს განსაზღვროს საზოგადოებრივი ცხოვრების თითოეული სფეროს ფუნქციონირება, რის შედეგადაც ზღუდავს და აფერხებს მას. ეტატიზმი სახელმწიფოს განიხილავს, როგორც უმაღლეს ინსტიტუტს, რომელიც ყველა სხვა ინსტიტუტზე მაღლა დგას.

რუსეთის სახელმწიფოს იმპერიული წელთაღრიცხვა ოფიციალურად 1721 წლიდან იწყება. ამ წელს, ჩრდილოეთის ომში გამარჯვების შემდეგ, პეტრე I-მა რუსული „Царь“-ის ტიტული უარყო და იმპერატორის დასავლური სტატუსი მიიღო. იგი რომანოვების დინასტიის უკანასკნელი მეფე და რუსეთის პირველი იმპერატორი გახდა. რუსეთსაც იმპერია ეწოდა. მართლმადიდებლური იმპერიული იდეის განმსაზღვრელ ღერძად ამიერიდან ქრისტიანთა ძმობის, მართლმადიდებლური აღმსარებლობის ხალხთა ხსნისა და დაცვის იდეოლოგია გახდა. სწორედ ეს იდეოლოგია იქცა რუსეთის სახელმძღვანელოდ, რომლის თანახმადაც, ახალი მიწების საკუთარ სახელმწიფოში მოქცევა მართლმადიდებელი სამყაროს საზღვრების გაფართოებასა და მართლმადიდებელი ხალხის რაოდენობრივ ზრდას ნიშნავდა. პეტრე I არ იყო ღრმადმორწმუნე მართლმადიდებელი. მას კონსტანტინოპოლის დაცემის (1453 წ.) შემდეგ მოსკოვის რუსეთის მიერ გაცხადებული დოქტრინის – „მოსკოვი – მესამე რომი, მეოთხე აღარ იქნება“ – მხოლოდ პოლიტიკური, უფრო ზუსტად, სამხედრო-პოლიტიკური ასპექტი აინტერესებდა. ამ მომენტიდან დაწყებული იმპერიის ესქატოლოგიურ მართლმადიდებლურ იდეას ეტა-

ტიზმი ჩაენაცვლა, ხოლო რელიგიური და სახელმწიფოებრივი პარადიგმები ერთმანეთს შეერწყა. იმპერიულობის სახელმწიფოებრივი გაგება სულ სხვა პრინციპებს, პირველ რიგში კი, გეოსტრატეგიულ მიზნებსა და ინტერესებს დაეფუძნა. სარწმუნოებრივმა მოტივმა უკანა პლანზე გადაინაცვლა და მართლმადიდებლობა იმპერიულობის ერთადერთი საფუძვლიდან მის ერთ-ერთ ნაწილად იქცა.

თუ თავიდან რუსეთის სახელმწიფოებრივი ძლიერება მართლმადიდებლურ გავლენას უკავშირდებოდა, შემდგომ პერიოდში მართლმადიდებლობა სახელმწიფოს ძლიერებაში ჰპოვებდა გამოხატულე-

ბას. სახელმწიფო თანდათან საკრალიზებული, ხოლო რუსობა, ეთნიკურის ნაცვლად, სახელმწიფოებრივი მახასიათებელი ხდებოდა. ზუსტად აღნიშნავს პროფესორი ვახტანგ გურული: „პეტრე I-მა რუსული სახელმწიფოებრიობა დაამკვიდრა, ამ სიტყვის ფართო გაგებით. განხორციელდა სახელმწიფო ხელისუფლების რეორგანიზაცია, მოწესრიგდა ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა, მკაცრად განისაზღვრა ყველა სახელმწიფო უწყების კომპეტენცია, დაკანონდა სახელმწიფო მოხელეთა შერჩევის კრიტერიუმები, მოწესრიგდა საგადასახადო სისტემა და სახელმწიფო ხაზინა უმკაცრეს კონტროლს დაექვემდებარა, შეიქმნა ძლიერი არმია და სამხედრო ფლოტი, დიდი ყურადღება მიექცა განათლებისა და მეცნიერების განვითარებას. რუსეთი აზიური სამყაროდან ევროპული სამყაროსკენ დაიძრა, მაგრამ რუსეთის ევროპეიზაცია ვერ შედგა. პეტრე I უმკაცრესი მეთოდებით ცდილობდა რუსული სამყაროს ევროპულ სამყაროდ გადაქცევას. გაირკვა სავალალო ჭეშმარიტება: რუსული სამყაროს ევროპეიზაცია არ სურდა არც საერო და არც საეკლესიო ელიტას. პეტრე I-ს დაუპირისპირდნენ ძირძველი ფეოდალური საგვარეულოები და საეკლესიო იერარქები. რაც მთავარია, რუსული სამყარო არ ეთმობოდა მოსახლეობის უმრავლესობას – გლეხობას“.

ბიზანტიის იმპერიის გერბი

რუსეთის იმპერიის გერბი

პეტრე I-იდან მოყოლებული, რუსეთი მუდმივად ცდილობდა ქცეულიყო ევროპულ ქვეყნად ან მიმსგავსებოდა მაინც დაწინაურებულ დასავლელ მეზობლებს. ამ გონიერი მმართველის არაერთი ღონისძიება მიზნად ისახავდა დაეძლია რუსეთის ჩამორჩენა და იგი გვერდით ამოეყენებინა თავისი დროის ძლიერი და მოწინავე სახელმწიფოებისათვის. მიუხედავად ამისა, რუსეთი ვერ იქცა „დასავლეთად“. პეტრე I-ის რეფორმების შედეგად მხოლოდ ის გახდა შესაძლებელი, რომ „რუსეთი ტრანსფორმირებულ, მოდერნიზებულ აღმოსავლეთად გადაქცეულიყო“. პეტრე I-მა პრაქტიკული ნაბიჯები გადადგა, რათა თავისი ქვეყნის გავლენა ჩინეთსა და ინდოეთამდე განევრცო, შთამომავლობას კი ანდერძად დაუტოვა: „მე რუსე-

თი ნაკადულად ვიხილე, მაგრამ მდინარედ დავტოვე; ჩემი მემკვიდრეები მას ზღვად გადააქცევენ, რომელიც გაანაყოფიერებს გაღატაკებულ ევროპას“.

თუ რუსეთის ისტორიას დეტალურად გავაანალიზებთ, ნათლად გამოიკვეთება სახელმწიფოებრივი სტრატეგიების სამი ძირითადი პერიოდი. სამივე სახელმწიფოებრივ სტრატეგიას მკაფიოდ შემოსაზღვრული მისია აქვს და ბრძოლებისა და არეულობების ხანგრძლივი პერიოდით ხასიათდება: პირველი „რუსული მიწებისათვის თავის მოყრას“ ეძღვნება, რაც მოსკოვის მთავრებმა ოქროს ურდოს მეთოდებით და ამავე ოქროს ურდოს მფარველობით შეასრულეს კიდეც. ეს პერიოდი ივანე მრისხანის ტახტზე ასვლით დასრულდა, რასაც სისხლისმღვრელი რეჟიმის დამყარება და რუსი ერის უბედურება მოჰყვა. მეორე პე-

სტაროობრიადობა (Старообря́дчество) – რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიაში სხვადასხვა რელიგიური მიმდინარეობისა და ორგანიზაციის ერთობლიობა, რომელმაც უარყო 1650-1660 წლებში პატრიარქ ნიკონისა და მეფე ალექსეი მიხაილოვიჩის საეკლესიო რეფორმა, რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა რუსული ეკლესიის ღვთისმსახურებისა და ბერძნული ეკლესიის, პირველ რიგში კი, კონსტანტინოპოლის ეკლესიის ღვთისმსახურების უნიფიკაცია. ღვთისმსახურების ამ რეფორმამ რუსულ ეკლესიაში განხეთქილება გამოიწვია. 1905 წლამდე „სტაროობრიადცები“ რუსეთის იმპერიაში ოფიციალურად „რასკოლნიკებად“ იწოდებოდნენ. XX საუკუნეში მოსკოვის საპატრიარქოს დამოკიდებულება სტაროობრიადცების საკითხთან მნიშვნელოვნად შერბილდა. რუსეთის გარდა, დღეისათვის სტაროობრიადცების საზოგადოებები არსებობს ლატვიაში, ლიეტუვაში, ესტონეთში, მოლდოვაში, ყაზახეთში, პოლონეთში, ბელარუსში, რუმინეთში, ბულგარეთში, უკრაინაში, აშშ-ში, კანადასა და ლათინური ამერიკის რიგ ქვეყნებში, ასევე ავსტრალიაში.

ხლისტები ან ხრისტოვოვერები (Хлысты́, Христововеры) – ერთ-ერთი უძველესი რუსული არაეკლესიური რელიგიური მიმდინარეობა, სექტა, სულიერი ქრისტიანების ექსტატიკური სახესხვაობა, რომელიც XVII საუკუნეში წარმოიშვა მართლმადიდებელ გლეხთა შორის. მათი თვითდასახელებაა „ღვთის ხალხი“ ან „ქრისტეს სარწმუნოება“. დასახელება „ხლისტები“ წარმოიშვა მათში გავრცელებული თვითგვემის რიტუალისაგან ან სახეშეცვლილი სიტყვისაგან – „ქრისტე“, იმდენად, რამდენადაც ოფიციალური სასულიერო პირები მიუღებლად თვლიდნენ სექტის დასახელებაში იესო ქრისტეს სახელის ხმარებას. „ხლისტთა“ სექტის წარმოშობის საკითხში არსებობს რამდენიმე მოსაზრება. პირველი – ესაა დასავლეთევროპული პროტესტანტული მისტიკური სექტების ზეგავლენა; მეორე – ბულგარელი ბოგომილოვების ზეგავლენა, მათი გავლით კი უფრო ძველი – მანიქეველების ზეგავლენა; მესამე – ხლისტობა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც წმინდა რუსული მოვლენა, რომელიც დაკავშირებულია სლავურ კერპთაყვანისმცემლობასა და ეზოთერიზმთან და მეოთხე – ეს თვალთახედვაც იზიარებს ხლისტთა წარმოშობის თვითმყოფადობას, მაგრამ აკავშირებს მას XVII საუკუნის რუსული ქრისტიანული რელიგიური ცხოვრების ზოგიერთ მოვლენასთან. დღეისათვის რუსეთში ხლისტთა მცირერიცხოვანი საზოგადოებები არსებობს ტამბოვის, სამარისა და ორენბურგის ოლქებში, ასევე ჩრდილოეთ კავკასიაში.

რიოდი, რომელიც ცარისტულ რეჟიმს მოიცავს, ლოკალურ დაპყრობით ომებს ეძღვნება. მესამე პერიოდში, დაპყრობითი ომების შემდეგ, დაიწყო ბრძოლა მსოფლიო ბატონობისათვის. შესაბამისად, ადგილობრივი სამხედრო კამპანიები მსოფლიო მასშტაბის კონფლიქტებში გადაიზარდა.

რუსული სამყაროს გაფართოებისათვის რუსი ერის მიერ წარმოებულ ომებს კი, ზემოხსენებული ფილოფეის პოლიტიკური ფორმულა წარმართავდა... აგრესიული პოლიტიკის დაწყებიდან მთელი ცარისტული პერიოდის განმავლობაში რუსული საზოგადოების ყველა ელემენტი ეთანხმებოდა ამ იდეას და თუ ლიდერი მის განსახორციელებლად ერთ ნაბიჯს მაინც გადადგამდა წინ, მას ყველა სისუსტე, შეცდომა თუ ცოდვა მიეტევებოდა. და, მიუხედავად ამისა, პეტრე I-ის მიერ ჩატარებული სახელმწიფოს სეკულარიზაცია ხალხის შეგნებაში დამკვიდრდა, როგორც სიმართლისაგან უკუსვლა, როგორც უსამართლობის – Кривда-ს გამეფება. ამ მომენტიდან დაწყებული, რუსეთის ისტორიაში შეიძლება აღმოვაჩინოთ რუსული ხილიასტური ინტუიციის დაბადება, რომელიც დედამიწაზე ღვთიური სიმართლის (Божья Правда) რეაბილიტაციისაკენ იყო მიმართული. რუსული ხილიასტური ინტუიციის დაბადება არა მხოლოდ დედამიწაზე ღვთიური სიმართლის რეაბილიტაციისაკენ იყო მიმართული, არამედ, პირველ რიგში, თვით ამ Божья Правда-ს დიდი მოლოდინით იყო განპირობებული. ყოველივე ამან კი ძალიან მალე განსაზღვრა რუსულ მართლმადიდებლურ სივრცეში ათასი ჯურისა და მიმდინარეობის ხილიასტური სექტების გაჩენა.

მალე „მოსკოვი – მესამე რომის“ იდეოლოგემამ იატაკქვეშეთში გადაინაცვლა და რუსმა ხალხმა იგი დაივიწყა. უხუცესი ფილოფეის მოწოდება კი მხოლოდ ზოგიერთი რუსული სექტის, კერძოდ, „ხლისტებისა“ და „სტაროობრიადცების“ ლიტერატურაში დარჩა. საერთო ჯამში, ოფიციალური რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ „წმინდა რუსეთზე“ ოცნებები ანათემას გადაეცა, ხოლო „სტაროობრიადცები“ აკრძალულ სექტად გამოცხადდა. გარკვეული პერიოდის განმავლობაში XVI საუკუნის ეს მითოლოგემა დაკონსერვდა და რუსული საზოგადოებრივი აზრი მას მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მიუბრუნდა.